

■ Jiří HOPPE,
Markéta ŠKODOVÁ, Jiří SUK,
Francesco CACCAMO
„O nový československý model socialismu.“ Čtyři interdisciplinární týmy při ČSAV a UK v 60. letech
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR,
Praha 2015, 141 s.

Dynamický vývoj společenských a politických poměrů, k němuž v Československu docházelo od poloviny šedesátých let 20. století a který nakonec vyústil v Pražské jaro, představuje atraktivní téma nejen pro historiky, ale i další společenské a humanitní vědce. Ačkoliv mnoho aspektů tohoto období bylo již zevrubně probádáno, ve složitě spleti událostí a procesů stále existují místa, o nichž doposud disponujeme pouze základními informacemi; chybí jejich hlubší analýza či potřebné zařazení do kontextu. Nepochybně to platí i o tehdejší převratném dění na poli společenskovedních oborů. Ty v rámci uvolňujících se poměrů dostaly zcela nový impuls a opatrně začínaly opouštět východiska, která se po roce 1948 rigidně držela marxisticko-leninské ideologie. Jedním z nejmarkantnějších výrazů uvedené proměny byl i vznik čtyř interdisciplinárních vědeckých týmů, jejichž myšlenky od poloviny šesté dekády značně ovlivňovaly nejen československou společnost, ale též komunistickou vládnoucí garnituru. Právě týmy vedené Otou Šikem, Radovanem Richtou, Pavlem Machoninem a Zdeňkem Mlynářem jsou předmětem zájmu recenzované práce.

Dílo „O nový československý model socialismu“. Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech je kolektivní monografií, která představuje první dílčí závěry širšího výzkumu uvedených mezioborových vědeckých skupin. Členěna je do čtyř na sobě nezávislých studií, v rámci kterých se každý badatel zabývá jedním z týmů.

V první části knihy se Jiří Suk pokusil vyložit vývoj vědeckých a politických názorů známého československého ekonoma Oty Šika. Na základě

analýzy jeho publikovaných textů i archívních materiálů je názorně dokumentován pozvolný přerod původně stalinskými dogmaty inspirovaného akademika v předního reformátora a jednu z nejvýraznějších postav Pražského jara. Velmi cenné jsou přitom pasáže zabývající se Šikovými názory v 50. letech, které zůstávají poměrně neznámé. Dokumentováno je Šikovo zakořeněné marxistické vidění světa, které přečkalo jeho rozchod se stalinismem počátkem 60. let a následně i opuštění leninismu v polovině následujícího desetiletí. Suk mimo jiné správně konstatuje, že Šikovy ambice nebyly pouze vědecké, ale nepochybně i mocenské. Přesvědčivě též interpretuje důvody, které nakonec přiměly nejvyšší kruhy v KSČ přijmout Šikem iniciovanou reformní ekonomickou koncepci.

Rovněž Jiří Hoppe ve svém textu zaměřeném na filozofický tým Radovana Richty důsledně objasňuje situaci a podmínky, které umožnily jeho zformování. V popředí se tak ocitá samotný pojem vědeckotechnické revoluce, kdy autor mapuje jeho kořeny a staví je do kontextu s vizemi sovětského vůdce Nikity Chruščova o generacích, které se dožijí komunismu. Velmi dobře je objasněna tehdejší snaha KSČ více propojit společenskovední bádání se studiem marxismu-leninismu a příslušné výsledky následně aplikovat na realizaci praktických úkolů. Hoppe se též dotýká důležité otázky vzniku specializovaných komisí při ústředním výboru KSČ. Jedním z vedlejších efektů totiž byla i okolo roku 1964 gradující snaha posílit vliv ideologie na vědu a více ji přimknout k centrálnímu orgánu strany. To platilo především o filozofii. Důležité je autorovo konstatování, že Richtův tým nepředstavoval subverzi vůči komunistickému režimu, ale do značné míry patřil k jeho oporám. V kontrastu s Šikovým opuštěním dogmatického myšlení Hoppeho studie ukazují přerod radikálního reformátora Radovana Richty v intelektuála loajálního normalizačního vedení.

Italský badatel Francesco Caccamo pak analýzou působení týmu Zdeňka Mlynáře navazuje na svou dřívější práci zaměřenou na dalšího reformátora československého státního socialismu, Jiřího Pelikána (CACCAMO, Francesco: *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*. Doplněk, Praha 2008). Těžištěm výkladu je nepochybně utřídění a dodatečná interpretace Mlynářových názorů na základě jeho vydaných spisů i pracovních materiálů, které jsou uloženy v příslušném osobním fondu v Národním archivu. Nastíněna je též úloha, kterou v Mlynářově okolí sehráli například Eva Broklová, Petr Pithart či Karel Kaplan. Za velmi důležité je nutno považovat Caccamovo zjištění, že navzdory zažitému přesvědčení činnost týmu nepřerušilo vojenské obsazení Československa a následný nástup normalizace, ale k výraznému utlumení jeho činnosti došlo již během Pražského jara, mimo jiné z důvodu rozdílných názorů mezi jeho členy.

Jak jsme již uvedli, práce je fakticky souborem čtyř nezávislých studií. Výše uvedené texty však strukturou svého výkladu v zásadě drží při sobě. Jistou výjimku představuje práce z pera Markéty Škodové, která se zabývá sociologickým týmem Pavla Machonina. Škodová se spíše než na společenskopolitické souvislosti „zmrtvýchvstání“ československé sociologie v 60. letech zaměřila na zevrubnou sondu do vývoje teorie sociální stratifikace, která v svébytné podobě tvořila klíčový předmět

zájmu Machonina a jeho kolegů. Zpětné shrnutí výzkumu rozvrstvení a nerovností v tehdejší „socialistické“ společnosti jen potvrzuje závěry, že pokusy marxisticko-leninských, resp. stalinistických ideologů o dosažení beztřídní společnosti se v reálu minuly účinkem a nivelizace československé společnosti nedosahovala ani téměř dvě desetiletí po únorovém převratu kýžených výsledků.

Při posuzování práce „*O nový československý model socialismu*“ je potřeba brát v potaz, že se jedná o prvotní výstup širšího výzkumu zaměřeného na uvedené vědecké týmy, jejich vůdčích osobnosti a nepochybně i na bouřlivé období, ve kterém působily. Lze ji přesto hodnotit jako velice zdařilou. Neměla by tak ujit pozornosti odborné, případně i laické veřejnosti, kterou zajímají důležité proměny československé reality druhé poloviny 60. let. Jisté připomínky by mohly být vzneseny pouze k pramenné základně jednotlivých studií. Zdá se, že texty prezentované v knize se opírají pouze o počáteční, tedy nikoliv vyčerpávající sondy do příslušných fondů Archivu bezpečnostních složek, Národního archivu či Archivu Akademie věd. Dá se však předpokládat, že jde pouze o logický důsledek fáze, ve které se výzkum momentálně nachází. Teprve další výstupy celého projektu, jak autoři ostatně sami avizují, patrně přinesou ucelenější závěry o úloze, kterou zkoumané interdisciplinární týmy sehrály v historii československé politiky i vědy.

Matěj Bílý

■ **Ivo Pejčoch, Jiří Plachý**
Ženy na popravišti. Tresty smrti vykonané v Československu na ženách v rámci retribučního soudnictví v letech 1945–1948

Svět křídel, Cheb 2016, 212 s.

Problematice retribuční se začíná věnovat stále více badatelů. Po průkopnických knihách *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)* od Mečislava

Boráka z roku 1998 a *Národní očistě* amerického historika Benjamina Frommera z roku 2010 se objevila spousta knih, ale také odborných článků zpracovávajících do té doby nepříliš probádané téma československých dějin. A to téma do jisté míry kontroverzní, protože se při pročítání odborné literatury ukazuje míra politizace poválečného soudnictví s kolaboranty a také množství chyb způsobených především velmi rychlým řízením. Možná právě i z tohoto důvodu je důležitý každý další nový příspěvek k tématu retribuční, který nám rozšiřuje naše poznatky a přináší nové pohledy.

Existují již práce, které se zabývají obecným fungováním retribučního soudnictví, popisují mechanismus a průběh soudů, ale nezastupitelnou roli zde mají i texty rozebírající situaci v regionech. Právě na základě poznání jednotlivých případů budeme schopni si vytvořit celistvý obrázek o tématu.

Knihu historiků Ivo Pejčocha a Jiřího Plachého *Ženy na popravišti. Tresty smrti vykonané v Československu na ženách v rámci retribučního soudnictví v letech 1945–1948* se, jak už název napovídá, zaměřuje na problém jiný. Rozebírá právě jednotlivé osudy každé z 67 popravených žen v období let 1945 až 1948. Sleduje tedy tresty vykonané na základě dekretu č. 16/1945 Sb., ale také na základě zákona č. 33/1948 Sb., který platil od 25. 3. 1948 a pokoušel se „napravit“ omyly předchozí fáze retribuční.

Po velmi stručném úvodu, ve kterém jsou ale čtenáři odkázáni na literaturu, je rozebírán každý případ dle abecedního pořádku. Autoři vychází především ze spisů Mimořádných lidových soudů, jejichž fondy jsou uloženy ve Státních oblastních archívech. Místy jsou doplňovány údaje z fondu policejního ředitelství z Národního archivu a informace z publikované literatury. Pro lepší orientaci v textu a vyhledávání slouží v úvodu tabulka popravených žen se jménem, rodným příjmením, datem a místem narození a datem a místem poprav. Za vyzdvížení stojí dle mého názoru velmi zajímavé a někdy až unikátní fotografie, které jsou pravděpodobně ze značné části publikovány poprvé. Právě na fotografiích se ale ukazuje skutečná tvář retribuční, a to především z poprav obviněných nebo dokumentace z koncentračních táborů (v případech bývalých dozorkyň).

Knihu obsahuje velmi krátký závěr, kde jsou stručně shrnuty předložené poznatky o popravených. Velmi trefně je poznamenáno, že *jde o příběhy zraedy, patologické nenávisti nebo chorobné touhy po moci, v ojedinelých případech však i naprosté naivity a těžko pochopitelné lidské hlouposti*. Za typický model udavačky autoři považují na základě výzkumu nenávistnou, málo vzdělanou či prakticky nevzdělanou ženu středního věku, která si udáním sousedů či manžela snaží vyřešit osobní spory. Dalším typem byly „řemeslné udavačky“ udávající pro zisk nebo osobní prospěch.

Závěrem lze říci, že kniha dua Pejčoch – Plachý představuje důležitý příspěvek k tématu retribuční. Je určena čtenářům, kteří se již s tématem setkali a jsou s ním obeznámeni, protože v knize nenalezneme podrobnější údaje o vzniku a vývoji retribuční. K tomu poslouží knihy jiné. Cenná je tak především zpracováním jednotlivých spisů roztroušených po archívech celé České republiky. Již z tohoto důvodu si zaslouží svoji pozornost a neměla by uniknout zrakům badatelů a čtenářů, kteří se zajímají o poválečné dějiny Československa.

Martin Dolejský